

ВИКРИВЛЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ФАКТІВ ЯК ЗАСІБ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ

У дослідженні створено періодизацію і доведено, що фальшування історії – це цілеспрямована політика російської імперської держави, яка послідовно велася протягом тисячоліть, незважаючи на зміну форм правління, і наслідком має низку наративів, на яких базується сучасна російська пропаганда. З'ясовано причиново-наслідкові зв'язки фальшування історії і російських пропагандистських наративів сьогодення.

Ключові слова: пропаганда, наратив, періодизація фальсифікації історичних фактів.

Політична пропаганда, безсумнівно, є загрозою миру та безпеці усього світу. У Росії на перекручених і пристосованих до офіційно окреслених формулювань історичних фактів виховуються цілі покоління. У сучасному світі війни ведуться не лише зброєю, а й на політико-економічному фронті та в інформаційному просторі. Тому вторгнення військ Російської Федерації в Україну у 2014 р. – не початок цієї гібридної війни. Окупація Кримського півострова – це продовження задалегідь продуманої й чітко вибудованої століттями політики та імперських амбіцій держави-агресора. Ілюстрацією цього є звернення очільника Кремля від 24.02.2022 та інтерв'ю Такеру Карлсону від 06.02.2024. Стає очевидним, чому для росіян є важливим привласнення давньої історії Русі-України, яку вони переписували з часів Петра I, намагаючись довести причетність їхніх правителів до європейських династій.

Питання переписування та змінювання історичної правди російськими секретними службами досліджуються науковцями від часів Тараса Шевченка і Михайла Грушевського. Важливими для встановлення історичної справедливості є праці Ореста Субтельного. Особливо прискіпливо після повномасштабного вторгнення російських військ в Україну питаннями дослідження пропаганди переймалися С. Бондаренко, А. Близнюк, М. Галеотті, А. Галімов, Р. Джонсон, Дж. Кеннет, Н. Кастельс, М. Кофман, Д. Ласіка, Т. МакКалло, В. Курило, О. Литвиненко, В. Ліпкан, С. Московіч, М. Роянські, В. Торічний, О. Фрідман, П. Померанцев, Г. Яворська. Важливими є дослідження Еви Томпсон, Сергія Плохія, Віри Кравченко та інших вчених-істориків і журналістів.

На думку українського історика Акіма Галімова (Канал «Реальна історія» [1]), за викривлення історичних фактів і прилаштування потрібних для РФ наративів відповідає Сергій Нарішкін, керівник служби зовнішньої розвідки країни-агресора, саме його Путін призначив головою Історичної російської спілки – організації, заснованої у Санкт-Петербурзі 23 травня 1866 р. за ініціативи імператора Олександра II. Ця спілка об'єднує сотні тисяч російських «дослідників» та «істориків», які формують потрібні наративи у суспільства шляхом підлаштування потрібних джерел чи фактів, викривлення чи приховування історичних документів чи артефактів [1].

Мета нашого дослідження – створити періодизацію і довести, що фальшування історії – це цілеспрямована політика російської імперської держави, яка послідовно велася протягом тисячоліть, незважаючи на зміну форм правління, і наслідком має низку наративів, на яких базується сучасна російська пропаганда. Мета зумовлює завдання: сформулювати періодизацію фальшувань історії України, з'ясувати причиново-наслідкові зв'язки фальшування історії і російських пропагандистських наративів сьогодення.

На думку Ярослава Дашкевича, ідея величі в Московії зародилася за часів князювання Василя III (початок XVI ст.). За часів Івана Грозного продовжувалися намагання довести «законність» московських князів не лише на Київський великокняжий престол, а й на спадщину колишньої Візантійської імперії.

Ірина Костенко та Ірина Халупа у своєму дослідженні «Як Московія стала Росією? До 300-ліття викрадення назви українського народу» зазначають, що перейменував Московію на Російську імперію ще Петро I, і ідея переписати історію з обґрунтуванням спадкоємності назви «російська» від «Русь» належала саме йому [6]. Але цю ідею втілила вже інша імператриця, і найбільша фальсифікація відбулася у XVIII ст., за часів Катерини II. 4 грудня 1783 р. за наказом імператриці було створено «Комісію для составления записок о древней истории, преимущественно российской», очільником якої став граф Андрій Шувалов, таємний радник цариці [1]. Ця комісія, по суті, займалася переписуванням та викривленням фактів задля прикрашання агресивної політики Московії в минулому та відбілення ролі самої імператриці в історії (нищівні війни, ліквідація Запорізької Січі, загарбання Криму, розділ Речі Посполитої тощо). Правителька прагнула зрівнятися з європейськими розвиненими країнами, а задля того потрібна велич, якої у Московії не було. Привласнити історію та династичні зв'язки було найзручніше у давньої могутньої середньовічної держави Русі-України, адже наші князі мали кровні зв'язки з європейськими монархами. Тому Катерина власноруч «укладає» родовід московських князів, з якого свідчить, що вони походять від Володимира Рюриковича Великого. Але Романови та Рюриковичі не є нащадками правителів Русі. І згідно з цією вигадкою, яка лягла в основу найбільшої світової

маніпуляції, Московія ніби успадкувала Русь. Саме цей наратив «повернення ісконно-російських земель» разом з «визволенням» російськомовного населення і бере за виправдання повномасштабного вторгнення в Україну та розв'язання нової кривавої війни у Європі ХХІ ст. російський диктатор Путін 24 лютого 2022 р. [1].

Крім Катерини II, викривлення фактів продовжували і її нащадки. За часів Миколи II після розподілу Речі Посполитої Російська імперія провадила звичну їй політику нищення і пригнічення не лише українців, але й поляків, що призвело до низки повстань, які нещадно придушувалися російськими військами. І щоб не перекинувся вогонь заворушень на українські і білоруські землі, царський уряд запровадив ряд нових «реформ» та заборон [2].

Таблиця 1 – Періодизація фальшування історії

Часові межі, рр.	Період	Приклади фальшування історії
1505–1533	Період правління московського князя Василя III	Зародження ідеї величі Московії
1533–1547	Період правління Івана IV (Грозного)	Вінчався титулом царя, домагався спадщини не тільки Київської Русі, а і Візантійської імперії
1681–1721	Період правління Петра I	У 1701 р. видав указ про вилучення в покорених народів усіх письмових національних пам'яток: літописів, хронографів, хронік, давніх історичних записів, церковних документів, архівів тощо. Особливо це стосувалась України-Русі. Петро I завіз з Європи велику кількість спеціалістів, у тому числі і професіоналів-істориків, яких залучив до написання і фальсифікації історії Російської держави
1762–1796	Період правління Катерини II	Указом від 4 грудня 1783 р. створює «Комісію для складання записок про древню історію переважно Росії» під керівництвом і доглядом графа А. П. Шувалова, у складі 10 видатних істориків. Основна задача, що була поставлена перед комісією, полягала в тому, щоб завдяки переробкам літописів, написанню нових літописних зводів та інших фальсифікацій обґрунтувати «законність» привласнення Московією історичної спадщини Київської Русі і створення історичної міфології держави Російської
1855–1881	Період правління Олександра II	Створення Історичної російської спілки – організації, заснованої у Санкт-Петербурзі 23 травня 1866 р. за ініціативи імператора Олександра II. Ця спілка об'єднує сьогодні сотні тисяч російських «дослідників» та «істориків», які формують потрібні наративи у суспільства шляхом підлаштування потрібних джерел чи фактів, викривлення чи приховування історичних документів чи артефактів. Емський указ 1876 р.
1894–1917	Період правління Миколи II	Десятки томів із переписаною історією від Київської археографічної комісії подавалися порційно із передмовами, в яких було більше тексту, ніж у викладеній далі сфальшованій

Часові межі, рр.	Період	Приклади фальшування історії
		псевдонауковій праці. Цю Археографічну комісію очолював Михайло Юзефович
1917–1991	Радянські часи	Викривлення інформації (замовчування, перекручування) щодо визвольних змагань, Розстріляного відродження, Голодомору тощо
2000– дотепер	Путінська Росія	Війни на Кавказі, у Грузії, у Сирії, в Україні

Фальшування, приховування і викривлення змісту документів стосувалося не лише зовнішньої та внутрішньої політики імперії, а й церкви, науки, літератури й культури. Усі історичні документи, літописи вилучалися з архівів, монастирів та інших місць зберігання і звозилися до Києва, де було створено Київську археографічну комісію, яка займалася тим самим, що й Санкт-Петербурзька за часів Катерини II. Десятки томів із переписаною історією від Київської археографічної комісії подавалися порційно із передмовами, в яких було більше тексту, ніж у викладеній далі сфальшованій псевдонауковій праці. Цю Археографічну комісію очолював Михайло Юзефович, який є автором наративу, що українці, білоруси й росіяни – «один народ» [8]. І треба зауважити, що саме Юзефович ініціював запровадження Емського указу від 18 травня 1876 р., який доповнював Валуєвський циркуляр про заборону української мови в усіх сферах культурного, наукового та світського життя [1].

Традиції підміни правди та приховування історичних подій, фактів чи документів продовжувалися і в радянський період, коли за правду могли людину не лише ув'язнити, а й позбавити життя: найтрагічніші роки визвольних змагань, розстрілів і репресій, Голодомори, Друга світова війна, шістдесятники, дисидентство. Усе під грифом «секретно». Багато документів ще й досі не оприлюднено.

Але ще більш професійно фальшують сьогодні історичні події сучасні російські пропагандисти, адже правда заборонена на законодавчому рівні, введено жорстку цензуру, усе, що суперечить так званим «методичкам з Кремля», карається роками ув'язнення. Суміш фактів із вигаданими деталями стала чи не найпопулярнішою у створенні фейків / дипфейків роспропаганди. За домислами важче розпізнати підміну навіть людям, які критично ставляться до отриманої інформації. З огляду на вищезазначену підготовку російського народу до легкого сприйняття потрібних російській владі наративів вже не здається дивною беззаперечна віра жителів росії у подібне. До того ж усі методи посилюються закритістю росії перед світом [4].

Прикладом може слугувати публікація «Європейської правди» від 12.05.2016 дослідження Інституту міжнародних справ Фінляндії «Туман брехні. Російська стратегія обману та конфлікт в Україні». Автори наголошували, що пропагандистські методи, майстерно використовувані російськими пропагандистами впро-

довж століть, мало змінилися. Додалася лише загальна стратегія введення в обіг дезінформації за допомогою ЗМІ. Дослідники звернули увагу на схожість фейкових «історій» з часів Першої світової війни. Як приклад навели історію «розіп'ятого канадського солдата». Метою було залучити «добровольців» в армію союзників. Прошло століття, і росіян знову збирають на війну байкою про «розіп'ятого хлопчика у Слов'янську». Різні лише локації, мета – незмінна [5].

Так працює російська пропаганда: від нарративу «один народ», заборони української мови і фальшування історії до фабрикування внутрішньої і зовнішньої політики.

Ми ставимо питання: до чого призвело викривлення фактів минулого і сучасної історії? Висновок очевидний: пропагандисти знову піднімають «мовне питання», ніби в Україні «ущемляють» російську мову. І дивно цей закид звучить на фоні того, що державною мовою в Україні є українська (стаття 10 «Конституції України») [3], і статтею 11 Основного закону гарантовано розвиток і збереження усіх мов і культур нацменшин: «Держава сприяє консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України» [3]. Тепер не є секретом, чому «мовне питання» розбухувалося роками секретними службами країни-агресора в незалежній Україні та врешті-решт стало однією з причин повномасштабного вторгнення Росії до України.

Ще один наслідок перекручування історії – питання приналежності територій. Претензії на українські землі – це результат чергової російської стратегії. Протягом десятиліть відбувалося розкрадання наших артефактів, цінних паперів, реліквій у музеях, вмісту захоронень. Під час повномасштабного вторгнення знову було розграбовано та вивезено понад 110 тисяч експонатів з Херсонеса Таврійського, Вишгорода, Судака, історичних місць та археологічних пам'яток тощо. Таких випадків зафіксовано неабияку кількість, та у всіх кінцевим пунктом призначення була і залишається Російська Федерація [4]. Фальсифікації, які чинилися в секретних канцеляріях, не лише історичних документів, а й фактів; намагання довести, що історично Русь-Україна – то «исконно» російські землі – внутрішню аудиторію країни переконують, адже цю мантру їм навіюють ще зі шкільних підручників. Докопатися до правди важко, адже в московських архівах вони значаться під грифом «секретно» [4]. Ці події не лише завадили нам вивчати детально власну історію, але й спричинили дещо гірше – привласнення росіянами не лише пам'яток, а й нашої історії загалом. І щоразу президент Російської Федерації у своїх зверненнях, адресованих світовій спільноті, намагається виправдати війну саме поверненням «исконно» російських земель. Розпочата ще за часів Московії велика інформаційна війна, пов'язана з викривленням історичних фактів, сьогодні є головною зброєю в гібридній війні, яку провадить Росія.

Отже, нами створено періодизацію і доведено, що фальшування історії – це цілеспрямована політика російської імперської держави, яка послідовно велася протягом тисячоліть, незважаючи на зміну форм правління, і наслідком має низку наративів, на яких базується сучасна російська пропаганда.

Список літератури

1. Галімов А. Ось чому в Росії історію пишуть спецслужби. Реальні історії. *YouTube*. 24.02.2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=FwBfPT9ul1M> (дата звернення: 18.03.2024).
2. Шурхало Д. 160 років тому: польське повстання і українське питання. *Радіо свобода*. 01.02.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/polske-povstannya-rosiyska-imperiya-ukrayinske-pytannya/32248140.html> (дата звернення: 20.03.2024).
3. Конституція України. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i> (дата звернення: 19.03.2024).
4. Мельник М. Маніпуляції Росії. Чому люди вірять в пропаганду. *Інтент*. URL: <https://intent.press/blog/2024/manipulyaciyi-rosiyi-chomu-lyudi-viryat-v-propagandu/> (дата звернення: 23.03.2024).
5. Фінський інститут міжнародних справ. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/05/12/7049137/> (дата звернення: 28.03.2024).
6. Костенко М., Халупа І. Як Московія стала Росією? До 300-ліття викрадення назви українського народу. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-rus-i-moskoviya/31521000.html> (дата звернення: 01.04.2024).
7. Дашкевич Я. Як Московія привласнила назву Київської Русі. *Універсум*. 2011. № 11–12 (217–218). URL: <https://universum.lviv.ua/journal/2011/6/dashk.htm> (дата звернення: 05.04.2024).
8. Юзефович М. До історії указу 1876 р. про заборону українського письменства. *Ізборник*. URL: <http://litopys.org.ua/rizne/ukr09.htm> (дата звернення: 09.04.2024).